

УДК 343.23

DOI 10.32782/2523-4269-2025-93-155-157

Матвійчук Ігор Анатолійович,

начальник

*(Кіровоградське управління Департаменту внутрішньої безпеки**Національної поліції України, м. Кропивницький)*ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-4207-4095>

СЛІДОВА КАРТИНА ЯК ОСНОВНИЙ ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ НАСИЛЬНИЦЬКОГО ЗНИКНЕННЯ

Слідова картина насильницького зникнення є ключовим елементом криміналістичної характеристики цього виду правопорушення, проте її теоретичне та практичне осмислення залишається недостатнім. У статті досліджено особливості утворення матеріальних та ідеальних слідів, їхню роль у відтворенні хронології подій, встановленні обставин злочину та ідентифікації осіб, причетних до правопорушення. Встановлено, що на початковому етапі розслідування домінують ідеальні сліди, що пояснюється обмеженим часом вчинення, обмеженим колом очевидців та ухиленням від надання показань. Особливо розглянуто проблему обмеженості матеріальних слідів у місцях застосування насильства через їх можливе знищення або маскування, що підкреслює необхідність системного огляду місця події та розширення пошуку на місця підготовки, переміщення, утримання й приховування наслідків злочину. У підсумку сформульовано рекомендації щодо класифікації слідів за формою, змістом, місцем прояву та механізмом слідоутворення, що сприятиме системному підходу до їх виявлення, фіксації та оцінки.

Ключові слова: насильницьке зникнення, слідова картина, криміналістична характеристика, матеріальні сліди, ідеальні сліди, розслідування, кримінальне правопорушення.

Постановка проблеми. Слідова картина насильницького зникнення, незважаючи на її ключове значення для криміналістичної характеристики кримінального правопорушення, досі недостатньо теоретично і практично осмислена. Особливо актуальним є питання співвідношення матеріальних та ідеальних слідів, визначення їх ролі у відтворенні хронології та обставин злочину, а також встановлення причинно-наслідкових і функціональних зв'язків між окремими елементами. На початковому етапі розслідування спостерігається дефіцит вихідної інформації, що обумовлено переважанням ідеальних слідів, коротким часовим інтервалом вчинення злочину, обмеженим колом очевидців та ухиленням останніх від надання показань. Водночас специфіка насильницьких зникнень, зумовлена участю співучасників різного статусу (у тому числі представників влади), призводить до множинності слідів, їх належності різним особам та одночасного використання кількох технічних засобів, що ускладнює їх ідентифікацію й кореляційний аналіз. Крім того, на практиці спостерігається обмежена кількість матеріальних слідів у місцях застосування насильства через їх можливе знищення або маскування, що підкреслює необхідність системного підходу до огляду місця події та розширення пошуку на місця підготовки, переміщення, утримання та приховування наслідків злочину.

Важливо також розмежувати поняття «місце вчинення злочину» і «місце події», оскільки невірне визначення цих категорій знижує ефективність розслідування та може призвести до втрати важливих слідів, а отже й до не встановлення істини у кримінальному провадженні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значні напрацювання у розробку теоретичних аспектів вивчення слідів злочину зробили науковці, зокрема А. О. Антошук, П. Д. Біленчук, В. О. Коновалова, І. В. Пиріг, М. А. Погорельський, М. В. Салтевський, Е. Б. Сімакова-Єфремян, В. О. Ткач, К. О. Чаплинський, С. С. Чернявський, Ю. М. Черноус, В. Ю. Шепітько, М. О. Янковий В. В. Юсупов та інші. Їхні праці охоплюють широке коло питань криміналістичної характеристики злочинів, методики виявлення та фіксації слідів, а також розроблення типових алгоритмів розслідування окремих видів кримінальних правопорушень. Водночас слідова картина як джерело доказової інформації під час розслідування насильницьких зникнень, що поєднують особливу складність слідоутворення та специфіку взаємодії учасників злочину, досі залишається недостатньо вивченою. Особливо це стосується аналізу поєднання матеріальних та ідеальних слідів, специфіки їх утворення в умовах обмеженості фізичних доказів на місці застосування насильства, а також проблеми встановлення причинно-наслідкових зв'язків між слідами на місцях підготовки, переміщення, утримання та приховування потерпілого.

У зв'язку з цим потребує подальшого наукового осмислення роль слідової картини у криміналістичній характеристиці насильницького зникнення, зокрема як засобу відтворення події злочину, ідентифікації учасників, визначення механізму вчинення злочину та розроблення ефективних алгоритмів розслідування.

Мета статті – дослідити слідову картину насильницького зникнення як основного елементу криміналістичної характеристики цього виду злочину, визначити

специфіку утворення матеріальних і ідеальних слідів, їх роль у відтворенні обставин події та встановленні осіб, причетних до злочину.

Виклад основного матеріалу. Значення слідів злочину в криміналістиці полягає в тому, що вони є об'єктивними джерелами інформації про подію злочину, її учасників та умови вчинення правопорушення. Слід дозволяє відтворити дії особи, встановити послідовність подій, механізм скоєння злочину, а також ідентифікувати осіб, причетних до злочину. У кримінальному провадженні сліди виконують роль доказів, що підтверджують або спростовують певні обставини.

Сліди злочину, за твердженням М.В. Салтєвсько-го, – це результат відображення минулого, поданого в сьогоденні. Це ідеальні і матеріальні відображення, які є джерелами відомостей, інформації для пізнання події злочину [1, с. 86].

Слідова картина насильницького зникнення вирізняється складністю та різноманітністю і, як правило, представлена сукупністю матеріальних та ідеальних слідів. Безумовно, те, що матеріальні та ідеальні сліди є засобом відображення обставин події злочину і несуть криміналістично значущу інформацію про злочинця та його дії, жодних сумнівів не викликає. І це закономірно, оскільки в криміналістиці опис злочину здійснюється з урахуванням причинно-наслідкових, просторово-часових, інформаційних та інших зв'язків окремих актів діяльності [2, с. 127].

До ідеальних слідів у кримінальних провадженнях про насильницьке зникнення належать показання осіб, які володіють інформацією про обставини підготовки, вчинення або приховування злочину, що знаходять своє закріплення у протоколах слідчих (розшукових) дій, інших матеріалах кримінального провадження, а також у відомостях, отриманих за допомогою технічних засобів фіксації. Матеріальні сліди, своєю чергою, охоплюють широкий спектр об'єктів: трасологічні сліди-відображення, документи (як справжні, так і підроблені), холодну й вогнепальну зброю, вибухові пристрої, наркотичні засоби, психотропні речовини, аудіо- та відеозаписи, сліди фізичного насильства і катувань, а також інформаційні сліди. Результати емпіричних досліджень свідчать, що у переважній більшості кримінальних проваджень про насильницькі зникнення слідова картина представлена саме поєднанням матеріальних та ідеальних слідів.

Особливості слідоутворення у кримінальних провадженнях цієї категорії значною мірою зумовлені характером співучасті. Як правило, до насильницького зникнення причетні не лише представники держави, а й інші співучасники, які виконують допоміжні або технічні функції. Це зумовлює такі типові риси слідової картини: множинність слідів, що належать різним особам; відносно значний обсяг або вага об'єкта посягання, що виключає можливість одноособового вчинення злочину; одночасне використання кількох технічних засобів і пристроїв, які керувалися або застосовувалися колективно; а також стислий часовий інтервал реалізації злочинного наміру.

З огляду на можливу участь сторонніх осіб, які не є представниками влади, але залучені до злочинної діяльності, дослідження матеріальної обстановки місця події має бути спрямоване не лише на виявлення окремих слідів, а й на встановлення причинно-наслідкових та функціональних зв'язків між ними. Саме тому у криміналістиці обґрунтовано розрізняють поняття «місце вчинення злочину» та «місце події».

Місце події може охоплювати не лише локацію безпосереднього вчинення злочину, а й місця підготовки, переміщення потерпілого, його незаконного утримання,

а також приховування наслідків злочину чи виявлення відповідних слідів. Натомість місце вчинення злочину – це просторово визначена ділянка, де безпосередньо реалізовано злочинне діяння [3, с. 220].

У кримінальних провадженнях про насильницьке зникнення криміналістичний інтерес становлять як сліди, залишені представниками влади або співучасниками, так і сліди самого потерпілого. Надзвичайно важливим є правильне визначення кола слідів, які об'єктивно могли або повинні були утворитися в результаті вчинення злочину, а також місць їх можливої локалізації. Пошук доцільно здійснювати на місці захоплення, у місцях незаконного утримання, у транспортних засобах, що використовувалися для переміщення потерпілого, а також за маршрутом руху таких транспортних засобів, з урахуванням можливості формування як матеріальних, так і ідеальних слідів.

Водночас характерною рисою насильницьких зникнень є обмежена кількість матеріальних слідів на місці застосування насильства, що зумовлено високою імовірністю їх знищення або маскування. Проте це не звільняє слідчого від обов'язку проведення ретельного огляду місця події. Практика свідчить, що навіть за таких умов можуть бути виявлені сліди взуття, рук (у тому числі в рукавичках), а при застосуванні вогнепальної зброї – сліди пострілу. У безпосередній близькості від місця захоплення нерідко фіксуються сліди транспортного засобу, якщо він використовувався для вчинення злочину.

Специфіка насильницьких зникнень полягає й у тому, що вони інколи вчиняються у присутності очевидців, що зумовлює формування значного масиву ідеальних слідів. Найчастіше такими очевидцями є родичі, знайомі або випадкові перехожі, від яких можна отримати відомості про зовнішність викрадачів, їх кількість, стать, вік, особливі прикмети, використовуваний транспорт і напрямок руху. Процеси захоплення, переміщення та утримання потерпілого, як правило, супроводжуються багаторазовою контактною взаємодією, у результаті чого на одязі потерпілого залишаються мікрволокна одягу злочинців і навпаки, а також сліди на предметах обстановки та у транспортних засобах, що використовувалися для переміщення.

У місцях незаконного позбавлення волі можуть бути виявлені сліди рук і взуття потерпілого, а у разі застосування засобів обмеження рухів – наручників, мотузок тощо – на тілі залишаються садна, потертості, синці, тоді як на самих предметах фіксуються клітини епітелію або кров потерпілого.

Важливого значення також мають і запахові сліди, на що досить рідко звертають увагу. Хоча, як відмічають Юсупов В.В. та Антошук А.О., значення запахових слідів під час розслідування кримінальних правопорушень полягає у вирішенні оперативно-розшукових завдань, висуненні криміналістичних версій та використання їх у процесі доказування як важливих речових доказів причетності особи до вчиненого злочину [4, с. 485].

Отже, дослідження матеріальних слідів у справах про насильницьке зникнення має здійснюватися системно, з урахуванням взаємозалежностей між окремими слідами та обставинами події, а також з метою виявлення стійких кореляційних закономірностей. Аналіз слідової картини дозволяє класифікувати сліди: а) за формою вираження – на матеріальні та ідеальні; б) за змістом – на сліди підготовки, вчинення і приховування злочину; в) за місцем прояву – на ті, що утворилися на території України або іноземної держави; г) за механізмом слідоутворення – на сліди-відображення, сліди-предмети, сліди-речовини, сліди-документи тощо.

Висновки Підсумовуючи, слід зазначити, що початковий етап розслідування кримінальних проваджень про насильницьке зникнення зазвичай характеризується дефіцитом вихідної інформації, що зумовлено ідеальністю слідової картини, нетривалим часом вчинення злочину, обмеженим колом очевидців, ухиленням останніх від надання показань,

а також тим, що дії потерпілих і представників держави зовні не завжди очевидно вказують на факт насильницького зникнення. Саме ці обставини створюють для злочинців можливість вчинення таких діянь навіть за умов значного скупчення людей і водночас істотно ускладнюють процес їх своєчасного викриття та ефективного розслідування.

Список використаних джерел

1. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник. Київ : Кондор, 2005. 588 с.
2. Журавель В. А. Загальна теорія криміналістики: генеза та сучасний стан : монографія. Харків : Право, 2021. 448 с.
3. Криміналістика : навч. посіб. / А. Ф. Волобуєв, О. О. Волобуєва, О. А. Самойленко та ін. ; за ред. А. Ф. Волобуєва. Київ : КНТ, 2011. 504 с.
4. Юсупов В. В., Антошук А. О. Збирання запахових слідів на місці події: шляхи удосконалення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С. 478–481. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-3/110>

References

1. Saltevskiy, M.V. (2005). *Kryminalistyka (u suchasnomu vykladі) [Forensic science (in modern form)]: pidruchnyk*. Kyiv: Kondor [in Ukrainian].
2. Zhuravel, V.A. (2021). *Zahalna teoriia kryminalistyky: heneza ta suchasnyi stan [General theory of forensic science: genesis and current state]: monohrafiia*. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
3. Volobuiev, A.F., Volobuieva, O.O., & Samoilenko, O.A. (et al.). (2011). *Kryminalistyka [Forensic]: navch. posib*. A.F. Volobuieva (Eds.). Kyiv: KNT [in Ukrainian].
4. Yusupov, V.V., & Antoshchuk, A.O. (2023). *Zbyrannia zapakhovykh slidiv na mistsi podii: shliakhy udoskonalennia [Collection of odor traces at the scene of a crime: ways to improve]*. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, 3, 478–481. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-3/110> [in Ukrainian].

Matviichuk Ihor,

Head

(Kirovohrad Office of the Internal Security Department of the National Police of Ukraine, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-4207-4095>

TRACE PATTERN AS THE MAIN ELEMENT OF THE FORENSIC CHARACTERISTICS OF FORCED DISAPPEARANCE

The trace pattern of a forced disappearance is a key element of the forensic characterization of this type of offense; however, its theoretical and practical understanding remains insufficient. The article examines the peculiarities of formation of material and ideal traces, their role in reconstructing the chronology of events, establishing the circumstances of the crime, and identifying persons involved in the offense. It is determined that at the initial stage of the investigation ideal traces dominate, which is explained by the limited time of the crime, the narrow circle of witnesses, and their reluctance to give testimony. At the same time, the involvement of accomplices of various statuses, including representatives of authority, determines the multiplicity of traces, their belonging to different persons, and the use of several technical means, which complicates identification and correlation analysis.

The problem of the limited amount of material traces at the sites of violence due to their possible destruction or masking is separately considered, which emphasizes the need for a systematic examination of the scene and expanding the search to the places of preparation, movement, detention, and concealment of the consequences of the crime.

The role of traces left by the victim is also analyzed, in particular microfibers, epithelial cells, hand and footwear traces, as well as traces on household items and vehicles used for transportation. Special attention is paid to odor traces as an additional source of information that can contribute to developing versions and proving the involvement of persons. It is shown that the effectiveness of the investigation increases when causal and functional connections between traces at different places of the event are established, which makes it possible to reconstruct the mechanism of the crime and determine the sequence of actions of accomplices.

As a result, recommendations are formulated regarding the classification of traces by form, content, place of occurrence, and mechanism of trace formation, which will contribute to a systematic approach to their detection, fixation, and evaluation. The obtained results confirm that a comprehensive analysis of the trace pattern is a necessary condition for establishing the truth in criminal proceedings on forced disappearance. Improving the algorithms for examining the scene should provide for a phased search for traces along the route of movement, in places of temporary detention, and in areas where bodily injuries may be concealed, which will ensure a more complete reconstruction of the event.

Key words: forced disappearance, trace pattern, forensic characterization, material traces, ideal traces, investigation, criminal offense.

Дата першого надходження статті до видання: 21.11.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.12.2025
Дата публікації (оприлюднення) статті: 31.12.2025